

Izkoreninjenost

Jure Kralj

Japonski filozof, Tomonubu Imamichi, je označil misel in filozofijo Evrope oz. Zahoda kot *das in-dem-Gott-sein* (*biti-v-bogu*), da bi jo razločil od Azijske, ki naj bi bila *das in-der-Welt-sein* (*biti-v-svetu*). Skratka, naša naj bi si prizadevala po Božji perspektivi (npr. naša znanost, ki hoče prodreti do objektivnosti sveta), nasprotno pa npr. Zhuang Zijeva, ki izhaja iz sveta, kakor se daje, brez zahtev po »objektivnosti« (»objektivnost« je konec koncev nikogaršnja perspektiva). Imamichijevo refleksijo pa lahko nadgradimo s komentarjem, da ni naključje, da je taista Evropa, ki je stavila na *in-dem-Gott-sein* namesto na *in-der-Welt-sein*, ustvarila tako moderno znanost kot tudi liberalno politiko. Temelj liberalizma je prav nekakšna zmožnost samodistance, tj. sposobnost revizije pozicije, v katero smo bili vrženi, v katero smo potopljani. Zdi se mi, da obstaja notranja zveza med objektivnostjo znanosti in zmožnostjo »liberalne revizije« svoje potopljenosti v kulturno skupnost. Zato morda ni čudno, da Japonska ni spontano proizvedla kakšne napredne politike, čeprav je ravno zato lahko ohranjala svojo komunitarno sklenjenost in tradicionalnost.

Govorim o nečem, kar počnemo nenehno in je temelj tako znanstvenemu kot političnemu delovanju: to je zmožnost, da se ločimo od neposredne potopljenosti v naše okolje, naše utelešenosti v določeno situacijo in mislimo univerzalno, objektivno. Da ponazorim to poanto, navajam ta primer: kako se odločimo, koga bomo volili? Lahko recimo na dva načina. Najprej tako, da volim tisto stranko, ki zagovarja moje interese, mojo situacijo, mojo vero, mojo kulturo. Skratka, volim partikularno oz. celo singularno zase. Lahko pa tudi pred volitvami tuhtamo, kaj bi bilo *najbolje za vse državljane*, tj. se za trenutek raztelesimo in postavimo v kožo *vseh*, tj. mislimo univerzalno, ne partikularno.

Oba načina političnega mišljenja zadeneta na neko notranje protislovje. Prva tako, da je politični proces konec koncev *že sam na sebi univerzalen*, ker je politika kolektivno odločanje. Ko grem na volišče torej, se moje partikularne značilnosti razpustijo in postanem nekaj univerzalnega, *državljan demokratične republike*. Po drugi strani pa tudi če grem volit z namenom, da bom volil univerzalno, se s tem poosebljam z osebo, ki ne obstaja, tj. z nekim namišljenim »Slovcem«. Zdi se, da po eni strani, če se ne nenehno »raztelesimo« in postavljamo na »Božjo perspektivo«, tj. na nikogaršnjo perspektivo in gledamo na svet »objektivno«, je politični proces nemožen, kot je nemogoča tudi znanost; po drugi strani pa z

onim »raztelesenjem« glasujemo oz. si prizadevamo za opcijo, ki ni nikogaršnja. Zdi se mi tudi, da bolj, kot se ta zmožnost samodistanciranja pri človeku povečuje, bolj se večja tudi občutek *odtujenosti*, ki povzroča tesnobo. Tako si tudi razlagam porast depresije in jemanja antidepresivov v sodobnem času. Tako liberalna politika kot znanstven način pogleda na svet – objektivno, nevtralno – prispeva k nečemu, kar bi rad imenoval *izkoreninjenost* ali pa tudi breztemeljnost.

Ta izkoreninjenost se kaže dvojno. Po eni strani v kulturnem relativizmu, katerega predhodnik je že Descartes, vsaj v nastavku, ki ga ni razvijal dalje v smer kakšnega političnega progresizma, a gotovo uteleša nek bistven previs. Parafrazirano se Descartes vpraša: *kaj pa če je moja kultura drugim tako čudna, kot je meni kultura drugih?* Po drugi strani pa izkoreninjenost omogoča cel kup političnih fenomenov, ki bi jih lahko upravičeno šteli za napredne; toleranco, multikulturalizem, feminizem itd.

Ni naključje, da se tu omenja ravno Descartes, saj bi njegov metodični dvom lahko šteli za nekakšno metodologijo liberalne refleksije. Zmožnost revizije, da relativiziram lastne kulturne, verske, svetovnonazorske predpostavke, da se postavim v kožo drugega oz., še bolje, da gledam na svet objektivno (iz nikogaršnje perspektive), na koncu preraste v to, da povsem izbrišem svoje okolje in se razumem le še kot *subjekt*. In to besedo zdaj

uporabljam v zelo specifičnem pomenu, v smislu *kartezijanskega subjekta*. To »raztelesenje«, ki je metafizična podlaga tako »liberalni reviziji« kakor tudi znanstvenem objektivizmu, lahko ponovimo z enostavnim miselnim eksperimentom. Vprašam eksistencialno vprašanje: *kdo sem?* To vprašanje je v nekem smislu onkraj znanosti in politike in morda tudi onkraj filozofije. Kdo sem? Lahko se izmaknem vprašanju tako, da odgovorim z imenom in priimkom, ampak ali to pomeni, da če na občinskem uradu spremenim ime, postanem nekdo drug? Lahko skušam odgovoriti biološko, antropološko ali filozofsko, ampak gotovo ne bo odgovor lahko izdelati. Sem telo, sem duša? Če je odgovor da, zakaj potem pravim, »moje telo« in »moja duša«? Kje se začnem in kje se končam? Npr. so nohti še del mene? Kaj pa ko si jih odstrižem? Sem odstrigel proč kos sebe, se je »jaz« zmanjšal za nekaj milimetrov? Ko se začnemo spraševati na tak način, bo postalo vse težje odgovoriti na to, kaj je to, čemur rečemo »jaz«. Sem možgani? Kaj pa če presadijo možgane v drugo telo, bi to bil še jaz? Kaj pa če odrežejo kos možganov zaradi tumorja in preživim? So odrezali kos mene? Kaj pa če moderna nevroznanost lahko upravlja z mojimi možgani tako, da njihove diktate, umetno povzročene impulze, interpretiram kot *svojo svobodno voljo*? Kaj pa če marketinška manipulacija na način Edwarda Bernaysa, statistična kalkulacija, zmore vplivati na *moje želje* tako, da so vsakič prišepnjene od drugod? In kaj če zmore statistično, kibernetično upravljanje tako manipulirati moje želje, da jih bom interpretiral kot svoje avtonomne politične odločitve? Kje se nahaja tisto, na kar se nanaša polnopomenski glagol biti: *sem*?

Mislím, da obstaja notranja sovisnost med znanstveno držo in liberalno politiko ter da se »raztelesenje« dogaja iz več različnih krajev, pri čemer se je današnji človek prisiljen *stisniti v kepo kartezijanskega subjekta*, izgubiti svojo kulturo, okolje, svoje domovanje sploh, da se lahko vedno znova postavlja na univerzalno in objektivno raven; da gleda na fenomene znanstveno, neosebno in da razmišlja univerzalno, ne partikularno.

Po eni strani lahko ugotovimo sledeče: naša identiteta je nenehno napadena iz vseh možnih strani: po eni strani od znanosti, ki z razvojem nevroznanosti in bioinžiniringa ogroža naše na-

ravne predstave o tem, kaj smo, na drugi strani pa od tega, da smo nenehno prisiljeni v revizijo lastne kulture v postopni globalizaciji sveta (k čemur kulturno ogromno prispeva Internet, ki zares ustvarja *globalno vas*: spnimo se nedavnih protestov v Iranu in vlogo spleta pri tem, Twitterja itd.). Vse to nas sili v nenehno revizijo svoje kulturne, verske, politične pripadnosti in dodatno pospešuje proces izkoreninjenja, da smo potisnjeni v neko minimalizirano identiteto, ki je brez substance, brez korenin, in sestoji morda le iz vere v racionalnost, v znanost in v lastno občeveljavnost.

Nisem ne svoja kultura, ne svoja narodna identiteta, ne svoja rasa. Nenazadnje to kar »sem«, je prav oni kartezijanski proces neskončne samodistanc. V zadnji fazi: *nič*. Ponovno: mislim, da to ni nepovezano z vedno bolj vseprisotnimi občutki depresije in tesnobe. A presega temo tega članka. No, cena tega, da smo postali ta nič, ta samodistanca, je prav odtujenost, izkoreninjenost, ki se konča v občutku tesnobe in v nihilizmu. Temu smo rekli *izkoreninjenost* in mislim, da so vsi pojavi 20. stoletja refleksi na breztemeljnost oz. izkoreninjenost, tega produkta znanosti in liberalizma.

Zato mislim, da se spleča še malo pomuditi pri vprašanju kartezijanskega subjekta, ker sem prepričan, da se okoli njega sučejo nekatere zagate današnje dobe. Vzemimo npr. ekološko grožnjo. Prav danes lahko preberemo LA Times, kako se je 700 znanstvenikov mobiliziralo, da dokažejo resničnost človeškega prispevka pri globalnem segrevanju; ta mobilizacija se je zgodila, ker pozicije znanstvenikov konzervativno krilo ameriškega kongresa napada. Skratka, pri konzervativcih obstaja sumničavost, kot lahko npr. beremo na nešteto blogih na internetu, da gre za zaroto: v imenu svetohlinskih ekoloških idealov naj bi bila agenda okoljevarstvenikov omejiti svobodo ljudi in uvesti vedno bolj »socialistične« družbene ukrepe.

Čeprav se ta strah sliši nekoliko paranoiden, kar tudi je, pa vendarle zadeva ob nekaj realnega: strah pred povratkom centralno-planskih duhov iz preteklosti. Samodistanciranje, revizija, ki omogoča avtonomnost subjekta in s tem svobodo v liberalnem smislu, pa je morda pripeljala do tega, da je zdaj nemožno in nepojmljivo izpeljati

nek globalen projekt za preprečevanje ekološke katastrofe, ker je današnji pojem svobode zgrajen prav na *zanikanju* te možnosti. Načrtovano mišljenje, ki centralno načrtuje usode posameznikov, se je končalo na dva načina, treba se je le odločiti, katerega preferiramo: *Auschwitz ali gulag*. Ne enega, ne drugega.

S tem v zvezi bi rad opozoril na še en *centralno-planski refleks*, ki je danes prav tako prisoten, in bi omenil organizacijo s posrečenim imenom *Duh časa* – organizacija, ki si sicer zasluži vse spoštovanje za dobronamerne skrbi za usodo človeštva in samoiniciativno delovanje, ki je gotovo motivirano iz zelo plemenitih ciljev. Na internetu nedavno zelo popularna dokumentarna oddaja z imenom *Zeitgeist*, ki je skušala demantirati monetarni sistem in našo podrejenost gospodstvu kapitala, ki da nas nadzira na vseh področjih, je nato postala spodbujevalna, ko se je povezala z nekim drugim projektom – projektom *Venus*, ki nas skuša prepričati v *resource-based economy*, tj. neko radikalno novo ekonomijo, ki ni monetarna, a temelji v naravnih virih (ker monetarna ekonomija z ustvarjanjem dolga le perpetuiira človeško ekspanzijo *ad infinitum*, ne da bi upoštevala realne naravne omejitve, ki jih zemlja pač ponuja). A njihov predlog je nato *totalna prevlada znanstvene metode nad političnim*. To se pravi, da se znanstveno metodo ne aplicira le na naravne pojave, ampak tudi na družbo. Njihov diktum je takšen: nehajmo z vsemi *-izmi*, socializem, fašizem, kapitalizem, to je stvar preteklosti; obstajajo realne grožnje (ekološke npr. in vse večje ustvarjanje avansov zaradi avtomatizacije dela, kar naj bi delalo ta monetarni sistem zastarel) – skratka, stran z vsemi *-izmi* in začnimo postopati na *znanstven način*. Da se ne misli več politično, ampak matematično, statistično (začne se s tem, da vidimo, koliko naravnih virov nam je na razpolago in izhajamo od tam, nato razdelimo produkcijo na tak način, da ustvarja največ možnih dobrin (trenuten sistem je zainteresiran, da nekatere dobrine ostanejo redke – tega v novem sistemu ne bi bilo). A vendarle ... spomnimo se, da je tudi neka druga ideologija, namreč *komunizem*, začela s to obljubo, da je *znanstvena* in da je ravno zato drugačna od vseh ostalih utopičnih sanjarij. Znanost, ki so ji rekli *diamat* (dialektični materializem), naj bi enkrat za vselej pripeljala

blaginjo in osvobojeno življenje, ki ga nemočna parlamentarna demokracija ni zmogla prinesti. Na diametralno nasprotni strani so libertarci in zagovorniki svobodnega trga, ki prav nasprotno menijo, da kapitalizem *ni* težava, ampak če bi mu sledili striktno (brez nenehnega vmešavanja države), z državo, ki bi le skrbela za red in varnost – kar praktično pomeni varovanje zasebne lastnine – ne bi prišlo do tega. Ti ne vidijo kake systemske napake v kapitalizmu, nasprotno, težavo vidijo v tem, da se ne držimo sistema, da ga nenehno kršimo in se poslužujemo centralnoplaniranih gospodarskih praks, ki so za libertarce in avstrijske ekonomiste korenina vsega slabega (npr. Hayek). Ker obe doživljata nekakšno malo renesanso, neke vrste folk-gibanje (spomnimo se popularnosti libertarca, predsedniške kandidata 2008 v ZDA, Rona Paula), ju velja še malo premotriti. Ena zagovarja popolno prevlado znanstvenega planiranja nad avtonomnostjo subjekta in se prenareja, da je popolnoma apolitična (uvaja pa npr. zelo znano temo, *razliko med umetnimi in realnimi potrebami*; našteje nekaj potrebe, ki so skupne vsem: čist zrak, pitna voda itd., a vsako odstopanje od tega šteje za produkt kapitalističnega *pranja možganov*), druga pa totalno zaupa avtonomnosti subjekta in v smithovski ideal, da če vsak dela zase, potem je to najbolje tudi za vse. Neskončni preizkus današnjemu človeku je zdržati v tej izkoreninjeni liberalni poziciji in se vseeno upreti skušnjavi umetnih, zasilnih rešitev. Tako si nekateri dobijo zasilne identitete v nacionalizmu, patriotizmu, rasizmu, kulturnemu supremacizmu, šovinizmu, seksizmu, čeprav gre za patetične poskuse, ki izpadejo groteskno in povsem nepovezano z neko »originalno identiteto«. Te fenomene se opazi marsikje. Če le omenim sceno, ki mi je nekoliko poznana, se npr. društvo z nenavadnim imenom, *American Nihilist Underground Society*, nenehno spogleduje z ekofašističnimi pozicijami (vrčanje nazaj k naravi, nazaj k vaškemu življenju, zvestoba koreninam, rasi itd.). Še en lep primer te nevarnosti je zgodovina glasbene zvrsti, ki se ji pravi *black metal*: korenine ima v heavy metalu in punku, obeh zvrsteh, ki sta gotovo obarvani s temami bodisi političnega agitatorskega anarhizma bodisi nihilizma, a se je vendarle čedalje bolj obračala v reakcionarno smer, ki je na koncu kulminirala

v podzvrst imenovano NSBM: *national socialist black metal* (nacionalsocialistični black metal), ki se napaja z arijskim supremacizmom in tudi ekstremnim ekologizmom. Menim, da je tudi verski fundamentalizem, simptom istega, gre za isto brezupno iskanje temeljev, kjer jih ni. Celo sledeči primer pade pod isto logiko: nekoč so bili zidovi popisani z grafiti, ki so napadali sistem, kapitalizem, družbene nepravčnosti, neenakosti itd., a se je vsaj po nekaj desetletjih praksa povsem spremenila in je postal skorajda bolj pogost grafit svastike ali kak rasističen slogan.

V vseh teh primerih vidimo nek nenavaden leitmotiv; kako neka praksa, ki se skuša totalno oddaljiti od ustaljenih socialnih norm in biti ekstremno progresivna, na koncu pristane na popolnoma reakcionarni in mnogokrat fašistični poziciji. Zdi se, da je to produkt neke nemoči, nemoči zdržati v breztemelnosti, v notranji noči človeške eksistence, in da se zato najde nekakšno oporo v heroju ali zasilnem faux heroizmu.

Za filozofa Martina Heideggerja bi lahko prav tako rekli, da – tu se moram strinjati s Slavojem Žižkom – ni zdržal v oni »breztemelnosti« (ki je prav naša svoboda), ki se razpre v *Biti in času* in jo je zakrpal z identifikacijo z nacionalsocialističnim gibanjem. Ni naključje. Heidegger se je ukvarjal prav z vprašanjem, katera politika je tista, ki se bo sposobna soočiti z *moderno tehniko*, z razvojem znanosti oz. tehnologije (sam je verjel, da je znanost podvržena tehniki in ne obratno). Menil je, da demokracija ni pravi model za to in da ostajamo v suženjstvu do tehnike, ker se nismo sposobni soočiti z njenim bistvom.

Tu nam mora priskočiti v pomoč nekaj, kar sem zgoraj opisoval kot temeljna dvojnost in dvoumnost izkoreninjenosti, njena enkratna pozitivna in negativna plat (politično: toleranca, a obenem izguba identitete; čustveno: svoboda, a obenem tesnoba). Pri ekološkem vprašanju je to jasno razvidno: tehnološki razvoj je sokriv za njen nastanek, a obenem je zgolj znanost tista, ki nas je poučila o tej nevarnosti in nas lahko uspešno pripravi nanjo. O nevarnosti globalnega segrevanja vemo *zaradi znanosti*. Tega ne gre pozabiti in zato je naravnost protislovno, če vidimo v znanosti/tehnologiji edinega krivca. Krivec je nasprotno v neki človeški drži, ki se ni sposobna soočiti s tehnologijo, tu ima Heidegger gotovo

prav. Zmotil pa se je pri tem, da je neka centralno-planirana politika tista, ki bo zmogla to soočenje. Če uporabim svoje gornje razlikovanje, je prav znanost, ki izhaja iz zmožnosti samodistanciranja (tj. ločitve od neposredne potopljenosti v okolje), omogočila, da vidimo, *kam je pripeljalo naše distanciranje od okolja*, tj. naš odtujen odnos do narave. Znova: tehnološki razvoj, ki je »kriv« za škodo zemlji, je obenem edino, kar nas lahko reši in obvešča o tej nevarnosti.

Zato se je treba upreti vsem skušnjavam po tem, da bi lahko še povrnili stanje potopljenosti v okolje in se sprijazniti z dejstvom izkoreninjenosti in zato tudi misliti globalno, planetarno. Morda je edino okolje, ki si ga lahko obetamo, planetarno okolje; čeprav je to nedomače in tuje, deloma pa tudi umetno. In tudi to gotovo ni zadnja postaja in znova in znova se začnajo novi poskusi, da bi se na novo zasidrali npr. tako, da bi začutili naše poslanstvo v naravi (kot pastirji vseh živih bitij in podobno) in je to neka oblika duhovnosti, spiritualnosti, ki je navdahnjena od same znanosti (pa ne le od ekstremov, kot je Fritjof Capra). Ta novejša, kozmična duhovnost ekološke sopenezanosti (npr. pri astrofiziku Carlu Saganu; ali empatije do vsega živečega, ki spominja na mahayanski budizem) je nek fenomen, do katerega se vseeno spleča imeti odprt odnos, čeprav s skeptičnim nosom.

Ker ta nova ekološka zavest (in ekološko moramo razumeti tu kot filozofsko kategorijo; tj. naša bit določena okoljnostno, nasprotno subjektivizmu: Arne Naess, globoka ekologija in Heidegger padejo pod to kategorijo) *vseeno črpa iz znanosti in izkoreninjenosti*, mora ostati izkoreninjena in liberalna, kar pomeni, da ne more nikoli služiti za zamenjavo one primordiale in izgubljene potopljenosti v bližje okolje starih, izgubljenih časov. Zato so sanje o vnovični povezavi z »mati Naravo« le to – sanje; in te sanje lahko postanejo more: *ekofašizem* (nacizem je namreč prednjačil z ekološko politiko).

Na nas je le, da smo pozorni na hitre rešitve, ki znajo ogroziti našo avtonomnost, in da vztrajamo naprej v oni izkoreninjenosti in brezdomskosti, pa četudi je to pretrpevanje še tako tesnobno. •

